

Doară.

Lat. *hora* s'a păstrat cu vechea sa funcțiune de substantiv în cuprinsul ținuturilor românești numai în dialectele aromân¹ și meglenit². Comună tuturor dialectelor, în afară de cel istroromânesc, în care i-a luat locul *voțę* < it. *volla* sau *urę* < croat. *aru*³, și aceasta fiind de origine românească < *hora*, este întrebuințarea lui *oară* pl. *ori* în mod adverbial, cu înțelesul de „dată“ pl. „dăți“⁴. Acest *oară* adverbial, fiind prea lipsit de precizie semantică, nu poate să aibă un rost în frază altfel⁵, decât determinat de vr'un atribut (ar. *nă oară, di oară estă*; drom. *de două ori, a doua oară, adese ori, bună oară* etc.) sau de vr'un element de compoziție cu care intră în strânsă legătură (*aorea, odinioară* etc.)

¹ V. Per. Papahagi, *Basme Aromâne*, Buc. 1905, glosarul, pag. 668
I. Dalametra, *Dicționar macedo-român*, Buc. 1906, pag. 160.

² V. Per. Papahagi, *Megleno-Românii*. A. A. R. II, tom. XXV, (1902), sect. lit., pag. 236.

³ Dr. A. Byhan, *Istrorumänisches Glossar in Jahresber.* VI, pag. 384 și 376.

⁴ Despre această funcțiune a lui *oară* v. O. Densusianu, *Hist. de la langue roum.* I, pag. 223—224.

⁵ Dnii Candrea și Densusianu îl derivă pe *oare* . . . *oare*, resp. *ori* . . . *ori* de asemenea din *hora*, presupunând că la baza evoluției semantice în spre „sau . . . sau“ ar fi înțelesul de „acum“ (*Dicț. etim. al limbii rom.*, pag. 190). Explicarea aceasta mi se pare prea forțată. De fapt înțelesul de „m.întenant“ al unor forme romanice ca franc. *or, ores*, chiar it. *ora* etc. nu se poate explica decât dacă plecăm de la compoziții ca *hac hora* și *ha hora s. ea hora s. ad horam* (cf. Meyer-Lübke, *Rom. Et. Wb.* 4176). De asemenea nu este probabil ca analogia cu *aiure* etc., să-l fi prefăcut pe *oară* în *oare*, câtă vreme *oară* și-a păstrat de altfel peste tot terminațiunea -ă. Și evoluția semantică pe care o presupun dnii Candrea și Densusianu este puțin probabilă, deși n'ar fi cu neputință. Acest *oare, ori* este fără îndoială identic cu *oare* și *ori* din compoziții pronominale ca *oarecare, oricare* etc. unde își are obârșia de la verbul *velle*, precum admite și dl Densusianu,

Între compusele cu *hora* se găsește negreșit și *doară*, explicat mai întâiu de Cihac din lat. *de hora*¹. Etimologia aceasta o regăsim și la dnii Candrea și Densusianu, cari mută însă compoziția elementelor din cari ar fi rezultat forma *doară* din epoca preromanică în epoca românească, deși ne trimit și la alte forme romanice de felul acesta: „*doar(ă)* „au moins, peut-être que; est-ce que?“ (rezultat din contopirea lui *de* cu *oară* în construcțiuni la origine temporale, ca **de oară când am venit*), ar. *di oară* „de bonne heure“ (comp. formele cu același înțeles vfr. *d'heure*; nprov. *d'ouero*; cat. *d'hora*) „depuis longtemps“, ar. *dioara* „toujours“.² Pentru dl Tiktin originea latină a lui *doară* este în afară de orice îndoială, iar prototipul lui ar putea să fie eventual *de *volat* (= *velit*)³.

Impărtășesc întru toate scepticismul dlui Tiktin față de *de *volat*, împotriva căruia se ridică și unele dintre obiecțiunile care fac cu neputință celelalte două explicări. Al lui Cihac *de hora* ar fi trebuit să dea *joară* (cf. *deorsum* < *jos*) cu variantele corespunzătoare în celelalte dialecte, iar din *de* + *oară* ar fi putut să rezulte *doară* cel mult în timpuri relativ recente și numai în regiuni în cari *de* > *dă*. În aromânește *de* + *oară* a dat *dioară* „de timpriu, de vreme“, „demult, în continuu“⁴, în dialectul acela existând și o formă *doară* care are cu totul altă funcțiune semantică⁵. Forma *doară* fiind comună dialectelor dacoromânesc și aromân, nu poate fi derivată dintr'o compoziție ulterioară epocii străromâne. Un *de* + *oară* străromân prezintă însă din punct de

Hist. de la l. roum. I, pag. 299. — Cf. S. Pușcariu, *Ei. Wb. d. rum. Spr.* nr. 1920; H. Tiktin, *Dicț. rom. germ.*, pag. 1094. — Firește că și ar. *tora* „maintenant“ nu are nimic de a face cu lat. *hora* sau rom. *oară*, precum cred dnii Candrea—Densusianu (*Dicț. et.*, loc cit.), seduși de ipoteza lor că „*oară* a fost întrebuințat întâiu în funcțiunea de adverb, însemnând „acum“...“ Explicarea aceasta o desminte chiar forma ar. *t(r)oară* „tantôt, aussitôt“, citată de domniile lor. Pentru ce motiv și-ar fi pierdut ar. *t(r)oară* < *tru+oară*. metafoia, prefăcându-l în același timp pe *-ă* în *a*, și cum s'ar explica distincția semantică atât de precisă între ar. *t(r)oară* și ar. *tora*? Evidență că acest *tora* este un împrumut din grecește.

¹ *Dictionnaire d'ét. d.-rom., él. lat.*, pag. 183.

² *Op. cit.*, pag. 190.

³ *Op. cit.*, pag. 556.

⁴ *Dalameira, op. cit.*, pag. 78. Și dnii Candrea—Densusianu citează o formă *dioara* „toujours“, vezi mai sus.

⁵ Vezi mai jos.

vedere formal aceleași dificultăți ca și un lat. *de + hora*, pe lângă că ar fi trebuit s'o apuce, din punct de vedere semantic, pe alte căi decât ale lui *doară*, precum dovedește și ar. *dioară*.

Mai amintesc în sfârșit încercarea dlui Philippide de a-l explica pe *doară* din lat. *dolet*¹. Cum verbul *dolere* s'a păstrat cu vechea lui funcțiune semantică, foarte precisă, până în zilele noastre, desigur că nimeni n'ar mai putea admite că din *dolet* nu s'a dezvoltat numai forma verbală *doare*, ci și *doară* al nostru. Nu mai insist deci asupra tuturor obiecțiunilor cari se împotrivesc etimologiei acesteia.

* * *

Di Papahagi îl explică în glosarul *Basmelor Aromâne* pe *a doara*, la pag. 584, prin „a doua oară, iarăși“, iar pe *adoara* și *adoară*, la pag. 509, prin „a doua oară“². De fapt, n'avem de a face aci, precum dovedesc și citațiile cari vor urma, cu două cuvinte deosebite, între care ar exista vreo diferență semantică, ci cu un singur *adoară*. Acesta s'a format prin contracțiune din *a doaoară*, cu varianta *adoara*, transcrisă și *a doara*, născută prin adăogarea acelu *-a* foarte frecvent în uzul adverbelor, și în sudul ca și în nordul Dunării³. Ceea ce ne interesează aici mai ales, este că și în aromânește *adoară* își generalizează funcțiunea semantică. Ar. *adoară* mai poate arăta că o acțiune săvârșită altă dată se produce pentru a doua oară, dar poate să și arate numai că o acțiune se repetă, fără de orice precizie de ordin numeric, sau că printr'o acțiune se restabilește — ca un fel de repetare — o situație anterioară. Elementul a cărui funcțiune semantică devine așadar mai vagă de pe urma contracțiunii din această construcție adverbială, este numeralul ordinal *a doua*. Astfel *adoară* se îndepărtează din punct de vedere semantic de „a doua oară“ și primește înțelesul de „iară“ sau „apoi“, „din nou“.

Iată exemplele pe cari le citez după indicațiile din glosarul d-lui Papahagi. În *Featile avdză și nu pistipseă... No-*

¹ *Principii de istoria limbii*, pag. 93—94.

² Despre *adoară* „în zori de zi, pe la cântatul cocoșilor, spre cântători“, *ib.* v. mai apoi.

³ Din șovăirea d-lui Papahagi între grafia *a doara* și *adoara* nu putem trage nici o concluziune de vreo importanță pentru studiul acesta. D-a transcrie la fel și *a treia* și *atreia*, chiar aproape în același rând: *Acșițe nă dzuă, acșițe doauă, până-tu a treia. Si scoală to atreia... I.* 10/32—33.

aștiptară dzâcă adoară ^{341/30} nu i se poate da lui *adoară* altă interpretare decât cea de „a doua oară”. Și în *Nk'isi de-adoara Tandzacuk'* ^{108/25} și nu *putu s'o-află adoară calea* ^{274/20-21} e vorba de lucruri care se întâmplă sau ar fi să se întâmple a doua oară, dar din întreg contextul acelor narațiuni rezultă că atențiunea se concentrează mult mai mult asupra faptului repetării ineseși a acțiunii, decât asupra coeficientului numeric al repetării. *Adoară* evoluiază astfel de la înțelesul de „a doua oară” înspre cel de „iară”, „din nou”¹. În *Hil'lu de-amiră țe moare ș-anyiadză a doara* ^{6/22} sau *nâs va-l' arădă și va s-toarnă a doara* ^{117/32} sau *nveasta-noauă... s feațe alândură di nă oară și azbuiră... și nu s-turnă de-adoară* ^{205/7} nu mai este vorba de acțiuni cari s'au mai întâmplat, ci de acțiuni prin cari se restabilește o situație de altă dată. În aceste exemple *a doara* resp. *de-adoară*, pentru care desigur că ar putea să stea și numai *adoară*, se traduce chiar mult mai precis prin „apoi”, decât prin „iarăși”, pe când „a doua oară” este aci cu desăvârșire imposibil.

Și în dacoromânește *a doară*² și-a mai păstrat înțelesul de „a doua oară” cel puțin până în secolul al XVI-lea. De un asemenea *a adoara* dăm în Molitvenicul lui Coresi din 1564³, căruia îi corespunde apoi în continuare *a tria oara*⁴ și *a patra oara*⁵. Din cauza prefacerilor semantice cărora le-a fost supus *a doară*, s'a preferit, pentru funcțiunea lui primitivă, un nou *a doua oară*, care putea să repara în toate vremurile după chipul și asemănarea lui *a treia oară*, *a patra oară*, *întâia oară* etc. Și în aromânește numai *a daoa oară* exclude orice echivoc: *bănă cu nveasta fi-și lo a dao-oara*, Papahagi, *op. cit.* ^{73/3}, *si nsură a daoa oară*, *ib.* ^{75/29}, s. *Tâl'e di a doauă oară nică ună eumătlice și u măcă*, *ib.* ^{16/30}.

Este un perfect paralelism între evoluția semantică a lui *a doară* de la „a doua oară” la „apoi” și între evoluția lui

¹ *Iară* și *din nou* nu sânt aici expresii prea potrivite, căci și ele pot avea, în anumite împrejurări, înțelesul de „a doua oară”.

² Și aici ordinalul a avut forma *a doa* (cf. Cod. Vor. 71/2) sau și *a daoa* (cf. *ib.* 31/14).

³ *Prinos lui D. A. Sturdza*, Buc. 1903, pag. 269/16.

⁴ *ib.*, 270/22.

⁵ *ib.*, 271/21. — Terminațiunea *-a* în loc de *-ă* nu se explică probabil din uzul limbii de atunci, ci din caracterul general al textului acestuia, care are multe particularități streine de duhul limbii românești.

alt < *alter* de la „alter“ la „alius“. În latinește *alter* înseamnă „celalalt, al doilea“ și se mai găsește cu această funcțiune în românește: *o parte iaste Saduchiei, e altă* (Biblia, din 1648: *alta*, din 1688 *ceia laltă*) *Farisei*, Cod. Vor. 47/7; *vițremu întru Co, e întru altă dzi* (Biblia din 1648 și 1688: *a doaozi*) *întru Rodu*, ib. 24/8; ir. *mai amânțe... âțę-zi... treja-zi*¹. Dl Pușcariu, arată în altă parte a acestui volum² că „în Ardealul central și nordic, *alt* se întrebuintează foarte des ca adverb în expresii ca: *Altu* (= mai mult) *nu mai vin la tine sau nu-ți fie frică că altu* (= cu altă ocazie, altă dată) *n'am să te mai bat*“. Acest *altu* are întocmai funcțiunea semantică a ar. *a doară* „iarăși, apoi“, care trebuie să fi existat cândva și în dacoromânește³.

Adaog acum că în Molitvenicul din 1564 să găsește alătura de *a doara* „o doua oară“ și un *doară* cu înfățișare cu totul modernă: *Iane socoteaște bine den tinereașele tale tu cum-ai viiată... zău caută numai; doară nici un bine n'ai făcută*⁴. În fraza aceasta *doară* ar putea să și lipsească sau să fie înlocuit prin *apoi*, *poi*, *păi*.

Între *apoi* și *doară* mai există și altă apropiere. Prin fonetică sintactică a dispărut *a-* din *adoară* și pe aceeași cale și *apoi* a putut să devie *poi* și *păi*.

Un exemplu ca cel următor, citat din C Negruzzi după TDRG. *I-au tăiat, ca doar de ei va scăpă*, a fost explicat în DA.⁵, din contaminarea unor propoziții ca *I-au tăiat, ca să scape de ei și I-au tăiat, [nădăjduind] că doar va scăpă de ei*. Se mai

¹ S. Pușcariu, *Studii istro-rom.* I, pag. 4. — Dl Pușcariu însuși traduce aci pe *âțę-zi* prin „a doua zi“.

² Pag. 403, nota.

³ În fața lui *încalte* „cel puțin, barim“, stă *doară* „cel mult, barim“. Le unește deci accepțiunea „barim“, iar în ce privește pe cea de „cel puțin“ a lui *încalte* față de cea de „cel mult“ a lui *doară*, să ne reamintim că pe acesta îl poate traduce adese în franc. „au moins que“. De fapt *barim* ar putea fi înlocuit câteodată prin *doară* ca d. p.: *Bade, inimă de piatră, ce nu vii la noi vre-odată? Barăm numai până'n casă, Să mă vezi pe min' mireasă; Barăm numai pân' la poartă, Să mă vezi pe mine moartă* (v. DA sub voce *barim*). Acest paralelism este un argument mai mult în formarea explicării date de dl Pușcariu lui *încalte* (loc. cit.) și a etimologiei pe care o susțin în acest studiu pentru *doară*.

⁴ *Prinos* lui D. A. Sturdza, pag. 275. — Întreaga frază se repetă apoi aproape din cuvânt în cuvânt cu vreo câteva rânduri mai la vale.

⁵ Tom. I. partea II. pag. 5.

dau apoi exemplele următoare în cari *ca doar(ă)* introduce propozițiuni secundare cu predicatul la viitor sau la optativ: *O surpă gios, ca doară ar vedeà... Dosofteiu, V. S. 93/2; Trăgând... nădejde, ca doară îi vor slobozi să meargă pre la casele lor Neculce, Let. II, 213; Acolo umblă câțva, timp... pe din afară, ca doar maiăstra va ieși Ispirescu, L. 279; Au mers încolo și încoace ca doară ar da de vreo casă Sbiera, P. 200.*

Anumite puncte de atingere dintre *ca* și *că* au putut să producă o confuzie oarecare între conjuncțiunile acestea. Cunoaștem destul de bine căile pe care *că* a ajuns să ia locul lui *ca* înaintea conjunctivului în cazuri ca *socotind că mai întâi printr-aceste glume să fac doao folosuri* Paris Momuleanu în *Gaster, Chr. II 247/12* și *Fă-mă, tată, că să-ți seamăn* Pann, P. V. I. 41. Indată-ce *că* a pătruns în propozițiuni cu predicatul la conjunctiv, ar fi putut desigur și *ca* să-l înlocuească pe *că* înaintea unui viitor sau optativ. Dar faptul că *doară* este tovarășul nelipsit al lui *ca* ori decât ori nu urmează conjunctivul, dovedește că aici nu poate fi vorba de o simplă confuzie între *ca* și *că*, și că nu putem admite așadară nici contaminarea de la care pleacă *DA*. Prin urmare numai *doară* trebuie făcut răspunzător pentru asemenea construcțiuni, dar acesta, găsindu-se și în propozițiuni cu predicatul la conjunctiv,² nu putea să aibă efectul ca după un *ca* < *quia* să urmeze alt mod decât conjunctivul. De fapt aici n'avem de a face cu acest *ca*, ci cu *că+a* > *ca*, din *că adoară* care introducea la început propozițiuni obiective după verbe ca „a nădăjdui“, „a socoti“, „a gândi“ etc. și a cărui funcțiune semantică evolua de la „a doua oară“ la „apoi“, spre a nu mai avea în cele din urmă nici acest înțeles.

Am constatat prin urmare că nu există propozițiuni secundare introduse de *ca* < *quia* a căror verb n'ar fi la conjunctiv, că în *ca doar(ă)* cuvântul *ca* este *că+a*, întocmai ca în *știi c'a fost* d. p., și că *doară* reprezintă un mai vechiu *adoară* < *a doao oară* al cărui *a-* a fost absorbit prin contracțiune de un cuvânt precedent terminat în *-ă* sau *-a*, lucru pe care l-am văzut întâm-

¹ V. Dr. Bernhard Dimand, *Zur rum. Moduslehre*, Denkschriften der kais. Acad. d. Wissensch. in Wien, 1904, pag. 10 și *DA*, tom. I, partea II, pag. 8.

² Cf. *Mintea-i sfinic tocmă a da regull la plăcere, iar nu doar să ostărpească* Konaki, P. 282.

plându-se în cazul lui *că adoară*, dar care putea să se petreacă la fel și în *ca adoară*, *cântă adoară* etc. etc.

Doară l-a înlocuit apoi în dacoromânește peste tot pe *adoară*, și când nu urma după cuvinte terminate în *-ă* sau *a*. La cronicari cuvântul începe să apară și supt forma *doar* în urma contracțiunii lui *-ă* cu un *a*- următor. De la *să meargă în prejma porții Orului*, *doar ar* [= *doară+ar*] găsi niscai *zaherè moschi-cească* *Let. II 429/33*, s'a ajuns și la *precum s'au tâmplat, cu adevăr s'au scris; doar niscai veleaturi a anilor de s'ar fi greșit* *ib. 196/4*.

*

După ce am lămurit astfel originea lui *doară* mai mult din punct de vedere formal, lucru care nu se putea face, firește, fără de oarecari considerații de ordin semasiologic și sintactic, voi trece în revistă variatele lui funcțiuni semantice, care nu se pot prinde numai în cuvinte ca „au moins, peut-êre que; est-ce que?” și care, adese, nu se pot exprima prin nici un alt cuvânt. Se înțelege că va trebui să dăm în același timp mai multă atențiune și rosturilor sintactice ale lui *doară*. Vom vedea însă că și aci toate faptele sânt de așa natură, încât confirmă numai etimologia pe care am propus-o.

Mai întâiu însă vreo câteva observări de ordin principiar. Cuvintele care s'au format prin compoziție sânt de două feluri, în ce privește raportul semantic între elementele lor constitutive. Ele se nasc sau din împreunarea unor cuvinte cu funcțiuni semantice înrudite (*eccum illum illac*), particularitatea semantică comună fiind aceea care le unește, sau din împreunarea unor cuvinte între care nu există o asemenea afinitate (*a doua oară*) și pe care le apropie numai faptul că se repetă mereu în aceeași înșirare, ca locuțiuni devenite stereotipe. Cuvintele din care se încheagă noua compoziție devin și într'un caz și într'altul o singură unitate fonetică cu un singur accent, al cărui purtător este elementul care imprimă mai mult grupului întreg timbrul său semantic. În *eccum illum illac* are *illum* rolul acesta, în *a doua oară* numeralul ordinal.

De obicei un anumit cuprins semantic este legat de o anumită formă, de o anumită unitate fonetică sau, să zicem, de un anumit cuvânt. Din clipa în care un cuvânt își pierde independența formală, când încetează deci de a fi o unitate fonetică

deosebită, el se despoaie și de facultatea de a reprezenta cu aceeași precizie ca altă dată cuprinsul său semantic de până atunci, căci nu mai are calitatea esențială care îi dădea această putință. Elementele din cari se formează prin compoziție un cuvânt nou, intră în chipul aceasta într'un stadiu de lipsă de precizie semantică. Dacă astfel se contopește un grup de cuvinte în legătură de afinitate semantică, cuvântul nou primește funcțiunea semantică a elementului care a dat grupului întreg caracterul semantic dominant, nuanța semantică comună tuturor elementelor de compoziție primind mai multă pregnanță; de altfel pierd toate elementele de compoziție tot mai mult din cuprinsul lor semantic și firește că în așa împrejurări suferă mai mult chiar elementul dominant. *Acela* s'a format din trei cuvinte deictice, *eccum illum illac*, și a devenit de fapt un *ille* cu mai multă putere demonstrativă, dar într'o frază ca *eccum nōn magis pluit > ac(n)uma plouă* (= „ac(n)uma nu plouă“) chiar *nōn* a pierdut mai întâiu tot rostul său semantic¹ și la fel sau petrecut lucrurile și în *a doua oară > adoară*, precum arătam mai sus.

O compoziție nouă pierzând tot mai mult din cuprinsul semantic al elementelor sale constitutive, poate să devie în cele din urmă aproape o formă goală, un cuvânt lipsit aproape de orice individualitate semantică. Intervenția unor etimologii populare care modifică și mai mult forma noului cuvânt, ca ceea care a făcut *doară* din *adoară*, au doar darul ca să promoveze o asemenea evoluție semantică. Am văzut cum *adoară* a devenit „iară“, „din nou“, „apoi“ din „a doua oară“ și cum în cele din urmă *doară* poate să fie scos chiar din anumite fraze fără ca înțelesul lor să sufere din cauza aceasta.

Doară este adese și astăzi încă un cuvânt indiferent sau aproape indiferent din punct de vedere semantic. Voiu înșira mai întâiu din materialul de fișe al DA exemple în cari are această înfățișare. În multe cazuri de acestea i s'ar putea substitui vreun cuvântel ca *poate* s. *fie-că* numai în baza unor interpretări de valoare foarte subiectivă, determinate mai mult de tonul frazei întregi decât de însăși ființa lui *doară*.

Deosebit de interesant este exemplul următor din Codicele Sturdzan: *aducu scrise toate păcatele tale... : au doară ai obiditū... sau ai ucisū... , sau ai furatū, sau doară ai vândut prea cineva,*

¹ V. DR., I. 174.

sau n'ai lăcuită bine . . . , sau ai făcut preiubire . . . sa[ui] doară ai grăitū menciună, sau n'ai iubitū . . . Cuv. d. Bătr., II 453. La început doară nu putea să stea într'o enumerare de felul acesta decât alătura de elementul al doilea, mai în urmă însă a trecut și la cele următoare cu înțelesul de „apoi“, spre a apare în sfârșit, pierzând și accețiunea de „apoi“, chiar lângă cel dintăiu dintre elementele enumerate. Din felul cum alternează *au doară* cu *sau* și *sau doară* în exemplul nostru, fără de nici o deosebire între ele, se vede bine că la locul acesta doară a rămas fără de nici un cuprins semantic și că ar putea fi deci suprimat de aci fără de nici o pagubă pentru înțelesul frazei întregi. La fel se prezintă doară și în cele două citații care urmează: *Carele va face trei furtușaguri, . . . să-l spânzure, înțelegând că aceste trei furtușaguri le au făcut tot într'un loc, . . . au doară și aiuri într'alt loc, s'au fost-au certat pentru aceasta, au doară n'au fost certat . . .* Prav. Mold., 192; *știū să-și pearză numele cel rău, au doară mai la vârstă venisă, au doară chiver-nisisă viața lui . . .* Let. II, 333/14.

Adese doară ar putea fi eliminat ca și din exemplele precedente, dar deși la început numai un corolar în color al frazei, el primește, înșiruindu-se între cuvintele prin care se afirmă ideea cuprinsă într'însa, rolul unui cuvânt care întărește aceea afirmațiune. Contribuind la afirmarea unei idei chiar numai prin prezența sa în frază, fără ca să fie el însuși depozitarul vreunui element cuprins în acea idee, doară devine pur și simplu un mijloc al afirmării, pe care o face mai hotărîtă, mai categorică. Măsura în care se simte această nouă funcțiune a lui doară, pe care o îndeplinește în limba germană câteodată cuvântul „doch“, pare a nu fi întotdeauna aceeași. Întrebuințat astfel îl găsim atât în propozițiuni independente, cât și în propozițiuni secundare, mai cu seamă însă în cele cauzale: *Și oricât oi fi mers de tare, vreme trecuse la mijloc doar, cât am umblat horhăind* Creangă, A. 54; *Lipsești dinaintea mea, Spânule! Doar n'am venit pentru tine ș-am venit pentru Harap Alb* idem. P. 277; *Doar n'am înnebunit, ca să fac cutare lucru* Zane, P. IV 70; — *Se fimu gata, că doară (sic!) pătră mătre vremu trece de lume* Cuv. de Bătr. II 124/1; *Harap Alb, vede el bine unde merge treaba, că doar nu eră din butuci* Creangă, P. 219; *Spune-ne și noă, că doară nu s'o face gaură în cer* Ispirescu, L. 12; *Și fata s'a 'ndrăgit de el,*

că doară tocmai Viorel i-a fost merit Coșbuc, B. 17; *Cela ce va sudui... pre vreun giudeț, însă nu pentru că ce doară nu i-au plăcut cumva giudețul lui...* Pravila Mold. 38.

Din stadiul lipsei totale a vreunui accepțiuni inerente lui, *doară* poate să evolueze și în altă direcție. Dacă din întregul frazei se degajază o nuanță semantică care nu se cuprinde de altfel în nici unul dintre celelalte cuvinte care o alcătuiesc, *doară* poate să devie purtătorul acelei nuanțe. Aceeași soartă o are adese și *apoi*¹, cu care *doară* are atâtea asemănări. În construcții de felul cele iurmătoare: *se urmară în acel copaciu socotind că doară vor scăpă* Gorjan-H. I 9, *doară* urmă după verbe ca „a socoti, a nădajdui“ etc. mai întâiu cu înțelesul de „apoi“. Orice „nădejde“, orice „așteptare“ se leagă de gândul la posibilitatea sau la vreuna dintre posibilitățile îndeplinirii unui lucru. Când *doară* nu mai aveă nici funcțiunea de „apoi“, asupra lui se fixă acea idee a posibilității sau a vreunei posibilități, care nu făceă parte din cuprinsul semantic al nici uneia dintre celelalte cuvinte ale frazei. *Doară* primește astfel înțelesul de „poate“, „cumva“, „poate totuși“. Așa îl interpretăm astăzi în exemple ca cel citat din Gorjan. Mai greu de hotărît este însă dacă în *să ascunse mărirea sa .. nu pentrucă doară s'au temut...* Varlaam 86², *doară* este numai mijloc de mai hotărîtă afirmare, ca în citațiile din alineatul precedent, sau „poate“ sau „cumva“. Înțelesul de „poate, cumva“ este evident în *să nu gândiți că doară pe voia cuiva sau în pisma cuiva, ce precum s'au tâmplat, cu adevăr s'au scris* Let. II, 196/3. Că *doară* a primit în sfârșit un nou cuprins semantic, se manifestă și prin faptul că apare chiar un *doară doară*, cu o repetare care de altfel n'ar fi cu putință: *se sucește și se resucește, ca doară doară* („poate poate“, „poate în sfârșit“) *va puteă vădi* P. Maior, Ist. 128.

O posibilitate admisă, este adese o concesiune sau vreo rezervă făcută în opoziție cu o afirmațiune categorică anterioară: *Am făcut absolut toate; poate* („peut-être, au moins que“, „vielleicht, höchstens“) *să fi uitat vreun amănunt*. Astfel ajunge și *doară* la înțelesul de „cel mult (că)“, numai (că): *Oh, oh, oh! Vai, vai, vai, de țară!...* *Doar Dumnezeu de a face milă* Let. II 417/35; *E ca vita, doar, nu paște* Pann P. V. I 80; *Unde se pămeneă școli ca a lui Babeș în Moldova? Doar la lași să fi fost*

¹ DA. tom. I, partea I, pag. 197 sunt 59.

aşa ceva şi la Mănăstirea Neamţului Creangă A. 19; Când cu gene ostenite sara suflu'n lumânare; Doar ceasornicul urnează lunga timpului cărare Eminescu P. 219; Şi prin satul adormit Doar' vrun câne'n somn mai. latră, Răguşit Coşbuc B. 6. Mai progresat în direcţia acestei evoluţii semantice este doară în următorul exemplu, în care are întocmai înţelesul lui numai şi în care n'ar mai putea fi înlocuit prin cel mult: Câte o laviţă la porţiţa fiecăreia [case] şi câte un felinar pe trotuar. Doar cel din dreptul caselor Primarului este aprins G. Ranetti, Romeo şi Julieta la Mizil, Buc. 1907, pag. 5.

Înţelesul de „poate“ a făcut cu putinţă o locuţiunea într'o doară = „într'un găciu“, „în voia întâmplării“, iar înţelesul de „poate, cel mult, numai că“ locuţiunea fără doar şi poate = „fără de orice rezervă“, „fără îndoială“, „negreşit“: *plecă într'o doară, ia aşa peste câmp unde o vor duce-o ochii Ispirescu, L. 398; Şi răspunde-aşa 'ntr'o doară Iosif, P. 71; — „Vrei să mă furi?..“ „Fără doar şi poate“ Alecsandri, T. 355; nu ştiu că ești așa de dulce, te mâncam fără doar şi poate Marian, O. I, 150.*

Mai şters a fost orice colorit semantic din doară, când precedat de *ca* se găseă în propoziţiuni cu predicatul la viitor sau optativ. Oricât ar fi pierdut din valoarea lui semantică, el a primit în asemenea cazuri o importanţă sintactică deosebită. Aci doară, deşi nu înseamnă nimic, nu putea fi suprimat în nici un caz, căci de altfel fraza, cu *ca* + viit s. opt., ar fi fost cu neputinţă. Acest *ca doară* introduce deci *ca* o singură conjuncţiune propoziţiuni subiective şi obiective după verbe *ca* „se pare“, „a nădăjdui“ etc şi, în urma elipsei unor verbe de felul acesta, şi propoziţiuni finale: *Şi trăgând şi nădejde ca doară îi vor slobozi să meargă pre la casele lor, şi Dabija Vodă şi cu Grigorie Vodă se sfătuisă... Let. II, 213/32; dând laudă lui Dumnezeu, ca doară îi va cercetă cu mila sa ib., 346/25; să umble pe lângă ţărniuri... căutând ca doară va găsi ceva să mănânce Drăgici, R. 43; — să caute ca doară ar putea afla vreun izvor ib., 40.*

N'am putut să citez decât o singură propoziţiune obiectivă introdusă de *ca doară*, pe când două propoziţiuni de felul acesta cu *că doară*, din Neculce şi Gorjan, au fost citate mai sus pentru explicarea înţelesului de „poate“ al lui doară. Am mai văzut că foarte obișnuit este *că doară* în propoziţiuni cauzele. Doară putând să apară, ca un cuvânt de sine stătător, cu rosturile sale

semantice mai nouă și după *ca*¹ și după *că*, pe când vechiul *ca* *adoară* și vechiul *că* *adoară* au dat de o potrivă *ca doară*, eră natural ca să se producă oarecari șovăiri între *ca doară* și *că doară*. Uzul limbii a preferit apoi peste tot pe *ca doară* pentru propozițiunile finale, *ca* < *quia* fiind din capul locului conjuncțiune finală, și l-a generalizat de altfel pe *că doară* în locul căruia apare *ca doară* numai în mod cu totul excepțional.

Într'o frază ca *Lăsați-mă întru anu să plângu de păcatele mele cele releale* (sic!) *ce amă făcut, doară mă va milui Dumnezeu* Cuv. d. Bătr. II 450, cele două propozițiuni puteau fi într'un raport de coordinare, câtă vreme *doară* avea încă înțelesul de „apoi”. *Doară* pierzând însă acest înțeles, s'a reliefat tot mai mult laturea finală a propozițiunii a doua, care ajunge astfel să fie subordonată celei dintâiu. *Doară* devine deci conjuncțiune finală, dar nu identic cu *ca*, devremece cuprinde ceva din înțelesurile „poate”, „în sfârșit”, „dacă se poate”, pe cari le are de altfel atât de adese. Procesul acesta desigur că a fost facilitat de împrejurarea că *doară* este elementul care determină tot regimul sintactic în proporțiuni finale introduse de *ca doară*.

În: *să-mi cerc și eu norocul, doar-doar va da Dumnezeu să ajungem a putea pedepsi pe acei blestemați de smei Ispirescu*, L. 219, raportul propozițiunilor este încă mai mult de coordinare decât de subordonare, dar în exemplele următoare funcțiunea finală a lui *doară* este evidentă: *corabnicii sfătuiră-se cumu se vă-șleadze de acie, doară voru putea cumva agiu-Ńnge în Finichia* Cod. Vor. 86/6; *Încălzeau la foc saci de-l învăleau, doar doar i-or da văpaia vieței* Contemporanul VI, 108; *nu știă ce să mă facă, doar va scăpă de cocoș* Creangă, P. 67; — *miluiaște mă... și rogă dereptu mene, doară mi s'arū deșchide ochii mie să fiu creștinu* Cuv. d. Bătr. II 150; *i-au învățat să meargă în preajma porții Orului, doar ar găsi niscai zahere moschicească, să o strice* Let. II 429/34; *Un vultur... pândeă, doară și-ar vână ceva de prânz* Țichindeal, F. 5; *Clopotele să le tragă... Doar s'a îndură Dumnezeu* Eminescu, P. 172.

Doară putându-l înlocui pe *ca doară*, introduce și propozițiuni subiective și obiective. Această funcțiune s'a putut desvoltă, se înțelege, și în mod independent, fără de orice analogie

¹ Cf. *hătări să iscodească... ca doar, doară să puie mâna pe un așa tâlhar* Ispirescu, L. 376.

cu propozițiunile finale: *Aștept, doară va veni tata* = „*apoi va veni tata“ > „că va veni poate tata“. Nu găsec în materialul bogat pe care îl am înaintea mea decât două exemple. *De odată se părea lucru bun și doară* („că poate“, „că în sfârșit poate“) *se vor mai încetă gălceville* Let. II 87/1; *Și fata ... Tot așteptă doar'* („că poate“) *o veni Flăcăul mai curând* Coșbuc, F. 158.

Doară mai poate fi și conjuncțiune interogativă. Reconstruiesc un exemplu ca: **adoară* („a doua oară“, „altă dată“) *vei ști ce să faci?*, din care se explică ușor funcțiunea aceasta. Când o întrebare se compune din mai multe părți, *doară* se putea strecură ușor în înșirarea lor, întocmai ca în acea enumerare cu care am început să facem istoria evoluției lui semantică: *aducă scrise toate păcatele tale ...; au doară ai obidit ... sau ai ucis* etc. (v. mai sus).

Acest *doară* interogativ, precedat sau ba de *au* sau *sau*, introduce întrebări directe și indirecte, în cele dintâiu cu înțelesul de „cumva“, în cele din urmă cu înțelesul de „dacă cumva“, adese putându-i lua locul conjuncțiunea *au*: *Doară izvorulu di-Ń'aceiași curere izvori-va dulce și amaru? Sau doară, poate, frații miei smochiia masline face, sau vîia scochie?* Cod. Vor. 125; *Au doară poate credi-Ńța spăsi elu?* ib., 119/11; *Au doră¹ poate mîncă omu iară carne de om?* Cuv. d. Bătr. II, 324; *Au doară, n'ai pîrinți?* Ispirescu, L. 341; *Au doar nu sînt și eu unsul lui Dumnezeu?* C. Negruzzi, I, 140. *Au doare* (cit. *doară!*) *s'au turburat Poarta pentru dosirea fiilor săi?* Odobescu, I, 282; *I-am dat fragi, ea mi-a zis: „Na-le!“ Doar Ńi-am zis eu să-mi dai fragi?* Coșbuc B. 9; — *iară pentru să-l cunoască giudețul, au doară să face, au cu adevărat iaste nebun, trebuie să-l întreabe giudețul multe întrebări* Pravila Mold., 147; *Intrebat-au caimacamii ... doară știe să le spue pre cine vor să puie domn aice* Let. II, 323/32; *Să-l întrebăm, doară are ierbi de feciori* Alexandria 6.

Prin contaminarea unor construcțiuni de subordonare cu ajutorul lui *de* și prin (*ca*) *doară* s'a ajuns la (*ca*) *doar de*: *Și cu sfaturi totdauna să muncă a izbuti, Doar de-i va stînge Amorul ce-l aveă spre Areti* Pann. E. II 2; *se puse la poartă și așteaptă ca doar de va veni cineva să-l întrebe ce caută* Ispirescu, L. 44.

Doară se întâlnește în evoluția lui semantică și cu *cîndai*, cuvânt întrebuițat foarte adese în textele noastre vechi

¹ În textul acesta se mai găsec și alte cuvinte cu *o* pentru *oa*.

ca adverb și conjuncțiune (DA I¹¹, p. 75—76). Dintre asemănările lor amintesc numai că și *cândai* poate fi conjuncțiune finală (construită de asemenea cu verbul la viitor) sau interogativă și că și dînsul are adese înțelesul de „poate”. O urmare a acestor apropieri a fost că găsim chiar ambele cuvinte în mod pleonastic unul lângă altul: *Iară ei, când vor cetî acicea, cândai doară se vor putea dereptă* Coresi E. III/23¹. În mod pleonastic se găsește *doar* și după *apoi*: *Apoi doar, eu nu-s de acèle, de care crede el* Creangă, P. 28

* * *

În materialul bogat de care m'am folosit nu l-am găsit pe *doară* cu vreo altă funcțiune semantică sau sintactică, care n'ar fi fost discutată până aci. Ar. *adoară* «în zori de zi, pe la cântatul cocoșilor, spre cantători», de care am pomenit într'o notă precedentă, cred că nu trebuie identificat cu ar. *adoară* «a doua oară, iarăși». Îl găsim de patru ori în *Basmele* d lui Papahagi: *avigl'è pînă hadzâ-noptî, nu z-vidzû țiva: ...câtră de-adoară z-deadi fiçorlu pri mână s-agârșască nădeamă* 119/34; *avigl'è ș-aestu și câtră de-adoară, nă negură, nă lăiață l-culcă t-un somnu greu* 120/12; *ș câtră de-adoară, știi cându l'a s-creapă dzu, l-fură somnul* 157/28; *Am nă ambare cu grân, gongale, mel'û, ordzu și di tute yipturle. Caftu, tu nă dzuă ș-tu nă noapte s-lo-aledzi... Ș-aduse furniga tute soașile, tută furnigamea... ș-pînă de-adoară yipturle era curate și aleapte după simință* 496/17.

Nici de la înțelesul de «a doua oară, iarăși» al ar. *adoară* și nici de la vreuna dintre accepțiunile drom. *doară* nu putem ajunge până la această funcțiune de «în zor de zi»². În comparație cu *doară* al nostru, ar. *adoară* < a doua oară a fost mult mai conservativ, oprindu-se la «a doua oară, iarăși, apoi» Ar. *adoară* «în zor de zi, pe la cântatul cocoșilor, spre cantători», precedat în totdeauna de prepozițiunea *de* (cf ar. *di cu oară* „de cu vreme”), înaintea căreia se mai găsește de obicei altă prepozițiune ca *pînă* sau *câtră*, derivă din *ad* + *horam* și ni-l reamintește pe tirol. *adora* „frühzeitig” (REW. p. 308), cu care trebuie pus în legătură.

Cernăuți, Februarie 1924

Al. Procopovici.

¹ V. DA., ib., supt III 1⁰, unde se mai dau două exempluri de felul acesta.

² Numerarea orelor de la miezul nopții nu este populară. Chiar dacă ar fi, cu ora a doua după miezul nopții tot nu ne-am găsi în „zori de zi”.